

Kültürpark: Soğuk Savaş'ın Mikrokozmetik Kültürel Belleği*

Sezgi Durgun**

Kolaj: Umut Serkan Özkan

* Bu yazıya kaynaklık eden veriler 2013'te İzmir'de yapılan saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmanın farklı boyutlarını çeşitli yayınlarda ele aldım. Bu yazı, söz konusu yayınlardan derlenerek ve yeniden yorumlanarak hazırlanmıştır. Bkz. Sezgi Durgun, "Cultural Cold War at the İzmir International Fair: 1950s-60s", *Turkey in the Cold War: Ideology and Culture* içinde, der. Cangül Örnek ve Çağdaş Üngör (New York: Palgrave, 2013), 67-86; "Apollo ve Sputnik'in Kültürpark Macerası", *İzmir Kültürpark'ın Anımsatılma(ş)ları: Temsiller, Mekânlar, Aktörler* içinde, der. Ahenk Yılmaz, Kıvanç Kılıç, Burcak Pasin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 137-161. APIKAM kaynaklı fotoğraf için Ece Aytekin Bük'er'e teşekkür ederim.

** Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Kültürel bellek çalışmalarındaki temel varsayımlardan biri bireylerin kendi yaşam öyküleri ve anlatılarını kurarken o toplumdaki iletişime katılmasıdır. Anıları sadece kişisel bellek biriktirmez. Kişinin kendi belleği başkalarının belleğiyle yapılanır. Bu çerçevede birey diğer bireylerin belleğini paylaşır. Böylelikle insanlar sosyo-kültürel yaşamdaki kolektif bellek aktarımına katılır. Sosyal yaşam sahasının canlılığı ve sürekliliği kişisel ve kültürel bellek arasındaki dinamik ilişki sayesinde mümkün olur. Bir kişi bir toplumun bireyi olmakla beraber bir kuşağın, bir dönemin üyesi/ temsilcisidir. Bu nedenle üyesi olduğu toplumun tarihsel ve mekânsal sürecine eklenir.

Bellek

Jan Assmann iki tür bellek ayrımı yapıyor.¹ Kültürün, kolektifin “şimdi” ve “geçmiş”i nasıl işlediğine bakıyor, buna bağlı olarak belleği iki sınıflandırma üzerinden izliyor.

İlk sınıflandırma yani iletişimsel bellek, yaşayan bellektir. İnsan ömrüyle sınırlıdır. İnsanın ölümüyle onun toplumdaki katılım/aktarım ve eylem potansiyeli de yok olur. Bu süreçte kültürel, tarihsel, sosyal bilgi en yaşlı kuşaktan en genç kuşağa aktarılır. İletişimsel bellek, takriben dört kuşaklık bir zamanı kapsar; bu da yaklaşık 80 yıllık bir süreye yayılır. Sistematik bilimsel çalışma için fazla değişken, heterojen ve dinamikdir.

İkinci sınıflandırma yani kültürel bellek, bir insanın ömrü ile sınırlı olmayan bellek öğelerini kapsar. Katılımın gerçekleştiği içerikler bireyler öldükten sonra da yaşamayı sürdürür. Toplumun ortaklaştığı normlar/faaliyetler/düşünceler üzerinden köklenir. Ahlaki bir bağlam içinde, dil, toprak, inanç gibi öğeler ortak zemini inşa eder; aile, cemiyet, sosyal gruplar, mahalle gibi yapılarla ve sosyal kurumlara işler. Bireysel ömür ile sınırlı olmayan, tarihsel bağlamda hayat bulan, “temelli yaşayan” bir ortak aidiyet (kültürel kimlik) oluşturur.

Toplumların da aynı kişisel bellekte olduğu gibi “duygu durakları” vardır. Her toplumun siyasi bir birim olduğunu düşünürsek, kültürel belleğin cisimleşmiş anımsama süreçleri olur: Örneğin çeşitli ritüeller, törenler, yıldönümü, düğün, kutlama, cenaze gibi anımlar ve bunların işleyip öğüttüğü değerler ortak simgelerle yaşatılır ve sürdürülür. İkonlar, giyim kuşam, bayraklar, estetik, heykeller, binalar/mimari, atasözleri, deyimler, müzeler, festivaller, dini törenler belleğin çimentosu olarak işlev görür. Söz konusu etkinlikler toplumun kendini konfirme ettiği, kutsadığı ve onurlandırdığı etkinliklerdir. Törende, zor zamanlarda, sevinçte, yasta, dayanışmada ortaklaşma üretirler. Kolektif olanı zaman-mekânsal olarak konumlandırır.

Mekân

Mekân ve değer üretimi konusunda kuramlar geliştiren, hümanistik coğrafya ekolünün ünlü isimlerinden coğrafyacı Yi-Fu Tuan, mekân (*space*) ile yer (*place*) arasında ince bir ayrım yapar.² Mekân felsefesi ikilikten doğmuştur. Yani mekânsal varoluş, zıtların bir etkileşimi (varlık-yokluk, iyi-kötü, ben-öteki vb.) olarak yorumlanabilir. Örneğin Antik Yunan tragediyalarında ortada tek bir kişi varken henüz sahne yoktur. Bu kişi sadece hikâye anlatıcısıdır. Sahne ancak ikinci karakter geldiğinde açılır ve “oyun” başlar; başka bir deyişle, mekânın varoluşu için en az iki unsurun etkileşmesi gerekir. Mekân henüz deneyimlenmemiş bir boyut (uzam) olarak nötr haldedir; insan deneyimi ile yoğrulunca bir yer haline gelir, öznelleşir. Tuan, Aristoteles’ten aldığı ilhamla *topos* (Yunancada yer) kavramını yeniden yorumlar ve *toposu* insan-mekân bağının merkezine koyar. Bu yoruma göre *topos*, değer/anlam/his dizgesinin bir taşıyıcısıdır. Yani Tuan, varlıkların mekânsallığını onların özsel varoluşlarının bir parçası olarak kabul eder.

Tuan’a göre mekân insanların ve toplumların değer ve his dünyasında bizzat bir “anlam”dır. Tuan’ın argümanında mekâna dair iki temel anlam dizgesi vardır: Sevgi ve korku. Tuan bu iki dizgeyi iki terimle ifade ediyor: Topofili ve topofobi, yani yer sevgisi ve korkusu. Mekân, uzam

1 Jan Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

2 Yi-Fu Tuan, *Topophilia: A Study of Environmental Perceptions, Attitudes, and Values* (New York: Columbia University Press, 1990).

boyutunda nötrdür; oysa yer “insan deneyimi” ile pozitif veya negatif değerler kazanır. Başka bir deyişle, mekânı yer haline getiren insan deneyimi ve etkileşimidir. Tuan’a göre mekân-insan ilişkisinde negatif deneyimlerle ilişkilendirilen yer, korku yani topofobi ile anımsanır; pozitif deneyimle ilişkilendirilen yer, sevgi yani topofili ile anımsanır. Bu kodlamalar birçok mekân-kimlik-ulus inşa biçiminde örneğini görebileceğimiz kodlamalardır.

Bu yazıda Assmann ve Tuan’ın sunduğu kuramsal çerçeveden bakarak Enternasyonal İzmir Fuarı’nın hem Kültürpark hem de Fuar işleviyle kentsel belleğin önemli bir durağı olduğunu göstermek istiyorum. Fuar’ın, özellikle Soğuk Savaş döneminde, Türkiye’nin kolektif kültürel belleğinde oynadığı rolün altını çizmek amacıyla hem yerel ve ulusal medya arşivlerini taradım hem de derinlemesine görüşme yaptığım ziyaretçilerin anıları üzerinden ilerledim. Ana araştırma kaynağım 1950-1980 arasında Fuar’ın ziyaretçileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler ve döneme ait yerel basın haberleridir. Bunu yaparken yerelliğin/milliyetin/uluslararasılığın popüler söylemde nasıl temsil edildiğini ve modernite ile nasıl ilişkili olduğunu gösterme amacını güttüm.

Bir Kentsel Ritüel Olarak İzmir Fuarı

1930’lardan 1980’lere kadar İzmir Fuarı, sadece İzmir’de değil, ülke çapında büyük bir kamusal etkinlikti. Fuar sadece yılda 30 gün olsa da sosyal etkisi çok daha uzun sürdü. Senelerce İç Egeli-ler ve İzmirli-ler başta olmak üzere çiftçiler, yurtdışından gelen temsilciler, yerli ve yabancı turistler sergileri görmek, yeni teknolojik ürünleri keşfetmek, eğlenmek, pavyonlardan ilginç numuneler toplamak için Fuar’a gitmişlerdir. Fuar alanını gezen, tecrübe eden insanlar yaşamın doğal akışında görme/yaşama olanağı bulamadıkları deneyimler tatmış ve bunları hafızalarında özel bir yerde saklamıştır.

Araştırmayı motive eden temel sorular şunlar oldu: Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze dek neredeyse her sene kurulan Fuar’ın ve Kültürpark’ın İzmirli-ler için ne anlamı vardı? Televizyonun, İnternetin olmadığı, insanların çok azının pasaport sahibi olduğu bir dünyada Fuar’a gitmek ne demekti? En cazibeli pavyonlar hangileriydi? Sergi pavyonlarında ulusların rekabeti kent sakinleri tarafından nasıl hissediliyordu? Modern yaşamın yenilikleri yerel aidiyetleri nasıl etkiledi? Bu sorulara yanıt bulmak için öncelikle kısaca tarihsel ve siyasi arka plana göz atmak gerekecek.

Soğuk Savaş’ın başlamasından önce SSCB pavyonundan bir kare. Sütunlarda şu ibare okunuyor: “Bu Saldonda Sovyetler Birliği’nin Yakın Şark Memleketlerine İhracatı Temsil Edilmiştir.” Yılı, 1938. A.İBB.İZFAŞ.Görsel.000000012-39, Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi.

Soğuk Savaş: Arka Plan

1950'lerden 1960'lara doğru gelindiğinde Fuar alanında iki dev ülkenin rekabet ve geriliminin arttığı görünür. Özellikle ABD ve SSCB'nin uzay yarışı, ziyaretçileri heyecanlandıran ânlarla sahne olur. Sputnik, Apollo ve Gagarin Fuar ziyaretçilerinin zihninde uzayın gizemli kapılarını açan anahtar kelimeler haline gelmiştir. Aynı zamanda dünya siyasetine yön veren nice casusluklar, gizli antlaşmalar ve üstü örtülü kapışmalar yaşanmaktadır. Casusluklar öyle bir düzeye ulaşır ki bazı kaynaklara göre Sovyet Rusya, Hindistan, Kore, Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya ve Libya gibi ülkeler İzmir Fuarı'na staj yapmak için casus yollar ve bunları kendi ülkelerinde buradaki performanslarına göre değerlendirmeye alır. İzmir'in hem Ortadoğu hem de Doğu Akdeniz'e açılan bir liman olması nedeniyle Soğuk Savaş siyasetinin ana gerilim hattında durduğu söylenebilir. Bu bağlamda dönemin ulusal ve yerel basınında da (*Ege Express*, *Yeni Asır*) yer alan Marshall Yardımı, Kore Savaşı, anti-komünizm dalgası, 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Harekâtı, İsrail-Filistin meselesi gibi konuların ve önemli siyasal gelişmelerin Fuar'a yansdığı görünür.

"İzmir'e hoş geldin Zeki Müren". Yıl, 1973. Fotoğraf, küratörlüğünü Derya Bengi'nin yaptığı *İşte Benim Zeki Müren Sergisi*'nden (2014-2015).

Bireysel ve Kolektif Bellekte Fuar Deneyimleri

İzmir Fuarı farklı ulusların pavyon olarak açtıkları sergi alanlarından ibaret değildir; ticari ilişkilerin yanı sıra devam eden ışıl ışıl bir modern eğlence dünyası vardır. Cubana, Mogambo gibi sosyetik gece kulüpleri, kadın ve erkeğin birlikte eğlendiği, eşli dansların yapıldığı caz barlar, Zeki Müren'in efsane mini eteğiyle boy gösterdiği kadın matinelere, orta sınıf ve işçi ailelerinin çocuklarıyla gezip eğlendiği lunapark, dönme dolaplar başlı başına bir kozmos oluşturur. Unutmayalım ki sözünü ettiğimiz tarihlerde henüz TV, İnternet, cep telefonu, "Google Earth" gibi teknolojik olanaklar mevcut değildir. Bugünkü kadar güçlü küresel ticaret ağları, halkla ilişkiler sektörü,

yumuşak güç (*soft power*) gibi kavramlar yoktur. Dünya uluslardan ve katı sınırlardan mürekkeptir ve ulusötesi ya da küresel etkileşimin yaşandığı istisnai yerlerden biri fuar ve sergi alanlarıdır.

Bu nedenle kolektif bellekte Fuar'ın kendine özgü bir ritüelistik değeri olduğu söylenebilir. Bu ritüelin değeri kişisel deneyimlerin derinliklerinde gizlidir. Öte yandan, Assmann'ın dediği gibi bireysel bellek kolektif belleğin hem aktif hem de pasif bir parçasıdır. Birbirlerini karşılıklı olarak inşa ederler. Meseleyi Tuan'ın açısından görececek olursak, İzmir'e "gavur"luğu miras bırakan ve bir zamanlar gayrimüslimlerin yaşam alanı olan Fuar alanı toplumun tarihsel belleğinde topofobik bir yerde durmaktadır. Daha sonra Kültürpark olan bu bölge, gerginlik uyandıran topofobik bir yerden, ilgi ve sevgi uyandıran topofilik bir yere doğru anlam değişikliği geçirmiştir.

Böylelikle "yangınlık" adı verilen yer, insanların söylemekten ve anmaktan çekindiği bir gömülü hatıra olmuştur. Tam da bu yangınlığın hatırası üzerine inşa edilen Fuar alanı, ulusal boyutta yani Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin "dünyaya ve modernliğe açılan kapısı" olarak yeniden tanımlanmıştır. Fuar'ın inşa edildiği mekânın yeniden tanımlanması, genç Cumhuriyetin belleği bakımından da manidar bir göstergedir. Fuar'ın 1936'da uluslararası statü kazanmasıyla artık buradan dünyaya kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan modernleşmiş bir Türkiye imajı yayılacaktır. Fuar uluslararası alanda olduğu kadar ulusal alanda da çeşitli misyonlar üstlenmiştir ki bunlardan en önemlisi kültürel modernleşme süreci ile ilgilidir. Fuar'ın 1940'larda "Halk Okulu" adıyla anılması bir rastlantı değildir. Halk Okulu, bir anlamda "modernliğin öğrenildiği yer"e işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının belleğinde Kültürpark'a yönelik bir ilgi ve sevginin uyandırılması başlı başına bir çaba gerektirmiştir.

Fuar'ı ziyaret eden bireyler aynı tarihsel dönemin aktörleri olarak bir kuşağın temsilcisidir. Soğuk Savaş dönemi ABD ve SSCB gerilimi Fuar alanına yansırken, bir kentsel ritüeli paylaşan ziyaretçilerin belleklerinde bu gerilimin cisimleşmiş deneyimleri yer eder. Gördüğüm çoğu kişi özellikle Fuar'da "devlerin savaşı" olarak anılan ABD ve Sovyetler geriliminin seyircisi olmaktan zevk aldığını ifade etti. Başka bir deyişle, iki süper gücün kendisini izleyicilere beğendirmeye çalışması Soğuk Savaş "seyirlik" bir gösteriye dönüştürmüştü; bu çaba ziyaretçilerin de gururunu okşamış görünmektedir.

Fuar insanlara hayatın doğal akışında görme/yaşama olanağı bulamadıkları deneyimleri tattırılmış ve insanlar bu anılara hafızalarında özel bir yer ayırmış. Bu nedenle araştırmanın merkezine insan deneyimini koydum. Görüşme yaptığım kişilerin dikkat çekici ifade ve anlatımlarını, ad ve soyadlarının baş harflerini kodlayarak, aşağıda örnekleme yapacağım. Sonrasında bu anlatıları kapsayan bir değerlendirme sunacağım. Okuyucuya da yorum için alan bırakabilmeyi amaçlıyorum.

Anlatılar

9 Eylül, İzmir'in Kurtuluşu... Fuar için önemli bir gündür. Alay (kortej ile) başlar. Firmalar arka arkaya geçer, eşantıyon dağıtır, Paykoç bisküvi paketleri atar, Turyağ, Tariş herkese numunelik dağıtır. Askerler, süvariler, bayrak taşırlar ve Anafartalar Caddesi'nden Mezarlıkbaşı'na, oradan Hisar Cami, Kemeraltı, Kahramanlar, Yangınlık yani Fuar yerine dek gelinir... Askerlere bakınca kendini güvende hissedersin. Bu vatan, bu topraklar koruma altında duygusunu uyandırır, asker bayrağı gurur ile kahramanlık ile taşır. Orada mektebi sanayi ve teknolojiyle beslenen askeri başarı var, Atatürk var... — N.A.

1950'li yıllar... 4-5 yaşlarında Fuar'a dair ilk hatırladığım şey evin penceresinden gördüğüm Lozan kapısı: Duvara üç boyutlu yazılmış İzmir Enternasyonal Fuarı Lozan Kapısı. Fuar zamanı beyaz badana ile boyanır ve Fuar yazısı yazılırdı, o zaman içimi bir sevinç kaplardı... İlk anımsadığım pavyon Turyağ pavyonu. Montrö kapısı önünde, havuz yapılı ve içinde Tursil köpürtülürdü, biz köpüklerle oynardık... Sonra atlar vardı, heykel... At kafasının ağzından su akardı oradan su içerdik. Tabii ki Tariş pavyonundan üzüm suyu içilirdi... Paraşüt kulesinden atlanırdı, aşağıda bir daire çizilmişti, çakıl taşları ile kaplıydı, oraya atlanırdı. Çekoslovak kristalleri ve kristal avizeler alınırdı. Fransız pavyonundan lastik tekerlekli paten almıştı babam, çok hava yapmıştım. — S.S.

Fuar'a ilk defa 1957 senesinde gittim. O zaman sadece radyo var, görüntülü bir cihaz yok, TV yok. İzmir Karşıyaka'da Zeki'nin Kahvesi var, orada rahat kadınlı erkekli oturma olurdu, bir de Fuar'da. Babam tiyatro düşkünüydü, Muhsin Ertuğrul ve çevresini tanırdı. Fuar'da biz tiyatroya giderdik. Cibali Karakolu tiyatrosunu orada izledim. Komedydi, babam sesli gülerdi biz de utanırdık, o vakit babam da "Yahu buraya rahat rahat gülmeye geldik" diye yanıt verirdi. — T.C.

Rus pavyonu ve Amerikan pavyonu arasında bir yarış vardı. Uzay yarışı. Gagarin uzaya çıktı, Sputnik fırlatılınca onun maketi sergilenirdi. Soğuk Savaş döneminde teknoloji, silah gibi kullanılıyordu, biz de bu yarış izliyorduk. Amerikan tarafına hayranlık var, western filmleri filan, yani hayat tarzına özeniliyor. Rusya'da ise adamı hapse atıyorlar, zulüm ve baskı var diye söyleniyordu. Fuar'da Amerikan pavyonunun önünde geçerken ekran bizi gösteriyor. Çok eğlenceliydi. SSCB pavyonu çok sıkıcıydı, hep makineler... — T.C.

NATO personelinin çocukları Alsancak'ta demir tekerlekli patenlerle kayardı. Biz onların çocuklarıyla arkadaşlık ederdik. Türk Koleji Alsancak Şubesi'nde okudum. Haftada 20-25 saat İngilizce öğretilirdi. Amerikalı (Texaslı) bir NATO subayı ile babam ahbap oldular. Babam tornacıydı. Bir araba alışverişinde tanışmışlar. Babam sonradan Efes Oteli'nin ortaklarından oldu ve tüccarlık yaptı... Biz birlikte piknik yaparken onlar sayesinde Dr. Pepper, Ginger Ale, Coca Cola gibi içecekleri tanıdık. Noel zamanı bizi akşam yemeğine davet ederlerdi; öylelikle hindiye öğrendik. — S.S.

Marshall Yardımı dediklerini bir İzmir'de şöyle yaşadık aslında. Amerika Afrika'ya çıkarma yaptı. Evine götüremediği askeri ve ağır malzemeyi Kordon'a ve limana boşalttı. Cemseler (GMC), tanklar 1. Kordon'da haftalarca kaldı... Her yer çelik yığını doldu; arıza yapanların, bozuk olanların yedek parçalarını da bize sattılar. Orduya verdiler. 1950 seneleriydi. — H.P.

Kovboy kelime anlamı ne demek hiç düşündünüz mü? Cow-boy. Öküz çobanı. Bunda hayran olunacak bir şey yok. Western filmleri bize bunları kahraman gibi sundu. Üstüne üstlük ne yapmış bu öküz çobanı? Yerlilerin toprağını işgal etmiş. Biz bu adamlara hayranlık duyuyoruz, bir de kendi köylümüzü çobanımızı hor görüyoruz. Bizim hor gördüğümüz o çobanın yetenekleri saymakla bitmez. Bir kere şifacıdır, doğayla konuşmasını bilir; hangi bitki neye iyi gelir, onu bilir; müzisyendir, kaval çalar, söz yazar, beste yapar; hayvanın terbiye ve idaresini bilir; bu bakımdan aslında bir siyasetçinin meziyetlerini taşır. Biz kimiz ki çobanı hor göreceğiz? Bize özümüzü ututturdular... —H.P.

Değerlendirme

Fuar'a dair bu anlatımlara baktığımızda, özellikle N.A.'nın anlatımında açıklık merasimlerinde öne çıkan duygunun güvenlik ve milli gurur olduğu söylenebilir. İnsanlara dağıtılan numunelikler, yerli markalar (Turyağ, Tariş ürünleri, Paykoç bisküvi) askeri başarıya eklenen ekonomik başarının, kendi ayakları üzerinde duran bir ulus olmanın göstergesidir. Dolayısıyla milli duyguların kabardığı 9 Eylül'de "İzmir'in Kurtuluşu" ile birlikte milli ekonominin de zaferi kutlanmaktadır. Mekânda

aidiyet, güven hissiyatının askerlin varlığıyla pekişmesi söz konusudur. Asker imgesi hem "denize dökülen düşman"ı anımsatan hem insanların kendini yuvada ve emniyette hissetmelerini sağlayan bir aktör olarak karşımıza çıkıyor.

T.C.'nin anlatımında, babasının yüksek sesli gülüşünden utanan genç kıza, babasının "buraya rahatlamaya geldik" sözünü etmesi, Fuar'ın "serbestlik" ruhunu, modern olmanın toplumsal cinsiyet rollerine ne kadar esneklik verdiğini güzel özetlemektedir. Bu örneğe bakarak Fuar'ın toplum tarafından tanımlanmış klasik rol kalıplarını kırmayı mümkün kılan bir özgürlük ortamı sağladığını söyleyebiliriz.

Yine S.S. ve T.C.'nin anlatımına göre, 1950'ler Fuar'da Amerikan pavyonunun en çok sükkce yaptığı yıllar olarak anımsanıyor ve özellikle NATO karargâhının İzmir'de konumlanması ile Amerikan askerlerinin aileleriyle birlikte İzmir'in gündelik yaşamında göze çarpmaya başlaması belleklerde özel bir yer kaplıyor. Anlatımlardan biri, bu askerlerle ailece samimiyet kurmuş bir kişiye ait. Bu dönemlerde Amerikalıların tüketim alışkanlıklarının yerel halkın da (özellikle de çocukların) ilgi odağı olduğunu vurgulayan S.S., Amerikan tarzı yaşam şeklinin (pizza, makarna, kola gibi hazır yiyecekler, içecekler, giyim kuşam, oyuncak) dikkat çektiğini belirtiyor. Çocukların paten kaymaya özenmesi yine böyle bir etkilene örneği. Fuar'da yeni tüketim alışkanlıklarıyla ilgili süreç devam

Yeni Asır'ın 19 Ağustos 1966 tarihli haberi Fuar'daki ABD ve SSCB rekabetini yansıtır.

ederken aynı zamanda Fuar'daki ABD pavyonundan artan süt tozu, süt ürünleri ve konserve yiyecekler, Millî Eğitim Bakanlığı üzerinden yoksul mahallelerin ilkokullarına dağıtılıyor. Bu durum birçok görüşmeci tarafından dile getirildi. Bu görüşmecilerden biri olan T.C.'nin ifadesiyle, "muhtaç ailelere Amerikan peynir yardımı vardı, süt tozu veriliyordu, okullarda dağıtılıyordu."

İzmirliilerin gündelik yaşamında Amerikan tarzından etkilenmeler giderek artsa da her sene Fuar'da ABD'nin SSCB ile çekişme halinde olması gözlerden kaçmıyor. Özellikle uzay savaşları ibrenin SSCB lehine kaydığı önemli yarış alanlarından biri olarak hatırlanıyor. 1958, Fuar'da uzay savaşlarında büyük şovların başladığı yıldır. Yukarıda T.C.'nin altını çizdiği gibi "sıkıcı makineler" sergileyen SSCB bu kez uzay yarışında ABD'yi geride bırakan başarısıyla halkın ilgisini toplamayı başarıyor.

Sputnik, 4 Ekim 1957'de uzaya fırlatılan ilk insansız uzay aracıdır. Sputnik modeli ve maketi 1958'de İzmir Fuarı'ndaki 4.250 m²'lik Sovyetler Birliği pavyonunda teşhir edildiğinde çok büyük ilgi toplar. Gazeteciler, bilim insanları, ziyaretçiler Sputnik'i görmek için Sovyet pavyonuna akın eder. *Yeni Asır* gibi yerel gazetelerde bu olay geniş yankı bulur. SSCB'nin teknoloji alanında kazandığı bu zafer, uzaya hâkim olanın dünyaya hâkim olacağı inancını pekiştirmektedir. Bir bakıma uzay yarışının istihbarat, casusluk ve paranoya ruhunu beslediği, neredeyse 1980'lere dek Fuar mekânının birbirinden gizlice bilgi toplamaya gayret eden ABD ve SSCB'nin yarış sahası olduğu söylenebilir.

Sonuç

İzmir Fuarı'nın kültürel belleğinde Soğuk Savaş önemli bir yere sahiptir. "Apollo ve Sputnik'in düellosu" olarak simgeleştirebileceğimiz iki tür kültürlemeden söz edilebilir: Amerikan ve Sovyet tarzı kalkınma ve modernleşme modelleri. Fuar'da Amerikan pavyonunda öne çıkanlar bireysel bakım ve domestik tüketime yönelik ürünlerdir: Ruj, naylon çorap, tıraş köpüğü, mutfak malzemeleri, konserve yiyecekler, Coca Cola, TV, kamera gibi. Sovyet pavyonunda ise kolektif ve kamusal bir anlayış görüyoruz: Sinema endüstrisine dair cihazlar, tıbbi cihazlar, endüstriyel üretim makineleri, motorlar...

Fuar ziyaretçileri Kültürpark'ta Soğuk Savaş'ı kendi gündelik hayatlarında maruz kaldıkları "kültürleme"den geçerek yaşarken, kimisi Stalin'in resmi var diye korkudan dağıtılan kurşun kalemını kırarak, kimisi Marshall Yardımı'nın bir çelik yığına tekabül edişini gözlemleyerek, kimisi de kovboy filmlerindeki karizmatik karakterlerin büyümesine kapılarak o günleri deneyimlemiştir.

Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyanın vitrini olan Fuar ziyaretçilerinin belleğinde korunmuş; yaşanan ideolojik gerilim kolektif kültürel belleğe nüfuz etmiştir. Şimdi, o günün ziyaretçilerinin bugünün farkındalığı içinde geriye dönüp bakarken eleştirel bir tutum içine girdikleri görünüyor. Dönemin ziyaretçileri Fuar ve Kültürpark'ta yaşadıklarının büyüğünden sıyrılarak yaşananları "dış gözle" değerlendiriyor. Bu örnek bize Soğuk Savaş'ın ürettiği propagandanın kolektif belleğe nasıl yansıdığına, bıraktığı izlere ve bugünden geriye bakmanın dönüştürücü gücüne dair ipuçları sunuyor.